GENTA

GENÇ TARTIŞMACILAR

MECLİSİ | 2026

Çalışma Rehberi

Dinişleri Komisyonu

Dini Toplulukların, Cemaat ve Tarikat Tarzı Yapılanmaların Diyanet İşleri Başkanlığı Bünyesinde Resmileştirilmesi, Mali ve İdari Denetim Kriterlerinin Belirlenmesi

İÇİNDEKİLER

2. Gündem Maddesine Giriş
2.1. Kavramsal Çerçeve
2.1.1. Tasavvuf, Tarikat, Cemaat ve Dinî Topluluk
2.2. Tarihsel Süreç
2.2.1.Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tekke ve Devlet
2.2.2. 677 Sayılı Kanun
2.2.3. Çok Partili Dönem, 1982 Anayasası ve 15 Temmuz 2016 Sonrası
2.3. Cemaat ve Tarikat Yapılanmalarının Fiilî Durumu ve Toplumsal Etkisi
2.3.1. Faaliyet Alanları: Eğitim, Yurt, Vakıf ve Ekonomik Yapılar
2.3.2. Hukuki Statüsüzlüğün Doğurduğu Sorunlar
2.4. Din ve Vicdan Özgürlüğü, Laiklik ve Devletin Tarafsızlığı
2.5. Diyanet İşleri Başkanlığının Kurumsal Konumu
2.5.1. Diyanet Bünyesine Bağlama Modelinin Sorunları
2.5.2. Alternatif Görev Paylaşımı
2.6. Resmileştirme Modelleri
2.7. Alevi-Bektaşi Toplulukları ve Din Hizmetlerinde Eşitlik
2.8. Mali ve İdari Denetim Kriterleri
2.9. Kamu Bürokrasisi, Liyakat, Çıkar Çatışması
2.10. Uluslararası Yaklaşımlar ve Karşılaştırmalı Örnekler
2.11. Siyasi Perspektifler
2.12. Gündem Maddesine Dair Cevaplanması Gereken Sorular
KAYNAKÇA

Akademi Başkanından Mektup

Sayın katılımcılar, kıymetli ekibim;

Sizlerle, üzerinde yaklaşık iki aydır ekibimle birlikte büyük bir gayretle çalıştığımız bu meclis simülasyonunda bir araya gelmekten büyük bir onur duyuyorum. Ben Ahmet İshak OLGUN; Pendik İTO Şehit Ahmet Arslanhan Anadolu İmam Hatip Lisesi 10. sınıf öğrencisi olarak bu meclis simülasyonunda Akademi Başkanlığı görevini üstleniyorum.

Ekibimle birlikte temel gayemiz; akademik münazara, uluslararası ilişkiler, parlamenter kültür ve diplomatik simülasyon birikimlerimizin ışığında, genç bireyler olarak analitik düşünceyi ve demokrasi bilincini ön plana çıkarmaktır. Komisyonlarımızda ele aldığımız ulusal ve küresel meseleleri yalnızca yüzeysel tartışmalarla değil; çoğulcu katılım ilkelerine, özgür tartışma ortamına ve nitelikli fikri altyapıya dayandırarak derinlemesine kavramayı hedefliyoruz. Bilgi, sadece bireysel bir birikim değil; meclis zemininde demokratik ve hakkaniyetli reformlar inşa etmek ve toplumun istifadesine sunmak için paylaşıldıkça anlam kazanan kurumsal bir sorumluluktur. Bu yüzden her şeyi bildiğimiz yanılgısına kapılmadan, sorgulamaya, araştırmaya ve katılımcı-teorik çıktılar üretmeye kararlılıkla devam etmek zorundayız.

Ulusal ve uluslararası platformlarda elde ettiğimiz tecrübelerle de sabit olduğu üzere; halk iradesi, çoğulculuk, kamu yararı, insan onuru ve ifade hürriyeti gibi evrensel demokrasi ilkelerini çağımızın dinamikleriyle buluşturmaya, hayatın ve mevzuatın her alanında demokratik adalet idesini hâkim kılmaya talip olmalıyız. Geleceğin demokratik ve katılımcı devlet mimarisine akılcı, tutarlı ve nitelikli birer taş da biz koymalıyız.

Amacımız sizlere akademik donanımı yüksek, nitelikli, demokratik ve ufuk açıcı bir müzakere ortamı sunmaktır. Demokrasinin ve hakkaniyetin üstünlüğünü şiar edindiğimiz bu süreçte, ortaya koyacağınız nitelikli fikirlerinizle ve yapıcı tartışmalarınızla bu simülasyona katacağınız değere gönülden inanıyoruz.

Sevgi ve saygılarımla...

Genç Tartışmacılar Meclisi'26 Akademi Başkanı

Ahmet İshak OLGUN

Akademik Asistandan Mektup

Sayın Katılımcılar,

Genç Tartışmacılar Meclis Simülasyonu kapsamında Din İşleri Komisyonu'nda sizlerle birlikte çalışacak olmaktan büyük bir memnuniyet duyuyorum. Komisyonumuz, dinin bireysel ve toplumsal hayattaki yerini, din hizmetlerinin kurumsal sorumluluklarını ve inanç özgürlüğünün hukuki sınırlarını ele alan; ilmî birikim, adalet ve sorumluluk bilincini bir araya getiren önemli bir müzakere zemini sunmaktadır.

Gündem maddelerimiz; Diyanet İşleri Başkanlığı'nın uluslararası faaliyetleri ve kurumsal konumu, dinî toplulukların hukuki statüsü ve denetimi ile kamu kaynaklarının kullanımı ve mali şeffaflık meselelerini kapsamaktadır. Bu başlıklar, din hizmetlerinin yürütülmesinden kamu emanetinin korunmasına kadar uzanan geniş bir sorumluluk alanını ihtiva etmektedir. Bu çerçevede temel gayemiz, meseleleri yalnızca idari ve hukuki boyutlarıyla değil, ahlaki ilkeler ve toplumsal sorumluluklar bakımından da değerlendirebilmektir.

Hazırlanan rehberlerin, tartışmalarınıza ilmi bir temel oluşturmasını ve farklı görüşleri tarihi, hukuki ve toplumsal bağlamlarıyla ele almanıza katkı sunmasını temenni ediyorum. Müzakere sürecinde adaletin, emanete riayetin ve hakkaniyetin gözetilmesi; fikirlerin sağlam delillerle temellendirilmesi ve farklı yaklaşımların karşılıklı saygı çerçevesinde değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Zira hakikati aramak, yalnızca konuşmayı değil, dinlemeyi, sorgulamayı ve gerektiğinde kendi kanaatini yeniden gözden geçirmeyi de gerektirir.

Hakkaniyetin ilimle, ilmin ise sorumlulukla yol bulduğu verimli bir müzakere dileğiyle…

Saygılarımla,

Din İşleri Komisyonu Akademik Asistanı
Zeliha Kızıltunçden

2. Gündem Maddesine Giriş;Dinî Toplulukların, Cemaat ve Tarikat Tarzı Yapılanmaların Diyanet İşleri Başkanlığı Bünyesinde Resmileştirilmesi, Mali ve İdari Denetim Kriterlerinin Belirlenmesi

Türkiye'de tarikat ve cemaat olarak anılan dinî-sosyal çevreler, tarihsel ve toplumsal hayatın bir parçasıdır. Bu çevreler kimi zaman dinî sohbet, manevi rehberlik, dayanışma, burs, yardım, eğitim veya barınma faaliyetleri etrafında örgütlenir. Bununla birlikte bazı yapılarda mali kaynakların, karar alma süreçlerinin, liderlik ilişkilerinin veya çocuklarla yürütülen faaliyetlerin şeffaf olmaması; kamu kaynaklarıyla ilişkiler, istismar iddiaları, kamu kurumlarında kayırmacılık ve hesap verebilirlik bakımından tartışmalar doğurabilir. Bu sorunlar incelenirken bütün dinî toplulukları aynı özelliklere sahipmiş gibi ele almak doğru değildir; her iddia somut delil ve ilgili hukuk kuralları çerçevesinde değerlendirilmelidir.
Gündem maddesi, tarihsel ve sosyolojik bir gerçeklik olarak varlığını sürdüren bu yapıların anayasal laiklik ilkesi ve kamu düzeni çerçevesinde hukuki ya da idari bir statüye kavuşturulması taleplerini masaya yatırmaktadır. Maddenin gerekçesi, bu yapıların denetimsiz ve kayıt dışı kalmasının yarattığı güvenlik ve inançsal risklerin önlenmesidir. Madde iki ayrı soruyu bir araya getirir: Birincisi, dinî toplulukların hukuk düzeninde hangi statüyle temsil edileceği; ikincisi, mali ve idari faaliyetlerinin hangi kurumlarca, hangi ölçütlerle denetleneceğidir.
Gündemde iki seçenek öne çıkmaktadır. Birinci seçenek, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde kurulacak bir "İnanç Grupları Denetim ve Akreditasyon Kurulu" aracılığıyla cemaatlerin dinî söylemlerinin, bastıkları kitapların, yurt ve kurslarındaki irşat faaliyetlerinin idari denetim altına alınmasıdır. İkinci seçenek, bu yapıların tümüyle hukuka aykırı kabul edilip kendilerine kurumsal hiçbir dinî muhataplık tanınmamasıdır. "Diyanet bünyesinde resmileştirme" ifadesi de açıklığa kavuşturulmalıdır; çünkü Diyanet'e bağlı bir alt birim kurmak, gönüllü akreditasyon sistemi işletmek, bağımsız bir tüzel kişilik tanımak veya yalnızca mali-idari kayıt sistemi oluşturmak yetki, tarafsızlık ve temel haklar bakımından aynı sonuçları doğurmaz. Dinî içeriğin devlet kurumunca denetlenmesi, Anayasa'nın 24. ve 136. maddeleri karşısında özellikle dikkatle tartışılmalıdır. İkinci seçenek ise yasak yaklaşımını sürdürdüğü için denetim boşluğunun nasıl giderileceği sorusunu açık bırakır.
Bu rehberin çıkış noktası, denetim ihtiyacını bütün dinî örgütlenmelerin Diyanet'e bağlanması zorunluluğuyla eşitlememektir. Hukuk devletinde denetimin amacı inancı sınıflandırmak veya bir dinî yorumu diğerine üstün kılmak değil; kanuna aykırı mali işlemleri, çocukların güvenliğini tehlikeye atan uygulamaları, zorlamayı, dolandırıcılığı ve kamu gücünün kötüye kullanılmasını önlemektir. Denetim; açık kanuni dayanağa, meşru amaca, ölçülülüğe, bağımsız incelemeye ve yargı denetimine dayanmalıdır.

2.1. Kavramsal Çerçeve

2.1.1. Tasavvuf, Tarikat, Cemaat ve Dinî Topluluk

Komisyon tartışmalarında bu dört kavram sık sık birbirinin yerine kullanılıyor. Oysa her biri başka bir şeyi anlatıyor ve hukuki düzenleme yapılacaksa tanımın nereden başlayacağı önem taşıyor.

Tasavvuf, İslam düşüncesinde manevi olgunlaşmayı esas alan bir yorum ve yaşama biçimidir; kendi başına bir örgüt değildir.

Tarikat, bu geleneğin kurumsallaşmış hâlidir: bir silsileye bağlı şeyh ile mürit arasındaki ilişkiye, icazete ve çoğunlukla bir tekkeye dayanır. 677 sayılı Kanun'un yasakladığı şey de bu örgütlenme biçimi ve ona ilişkin unvanlardır.

Cemaat sözcüğü ise çok katmanlıdır. Fıkıhta bir arada namaz kılan topluluk anlamına gelir; Lozan Antlaşması'ndan bu yana hukukumuzda gayrimüslim "cemaat vakıfları" ifadesinde farklı bir anlam taşır; günlük siyasi tartışmada ise çoğu kez, bir dinî önderin ya da yorumun çevresinde toplanan, yurt, kurs, yayın, vakıf ve dernek ağlarıyla işleyen modern bir toplumsal yapıyı kasteder. Dinî topluluk ise genel ve hukuki bir kavramdır; Avrupa hukukunda, din veya inanç temelinde bir araya gelmiş kişilerin oluşturduğu her türlü örgütü kapsayacak biçimde kullanılır.

Bu ayrım, düzenleme yapmak isteyen birinin karşısına iki sorun çıkarır. Birincisi, tanımın kapsamıdır: Çok dar tutulursa, düzenlemeden kaçmak isteyen yapılar kendilerini tanımın dışında bırakacak biçimde yeniden adlandırabilir; çok geniş tutulursa, yoğun bir geleneksel dindarlık yaşayan, hiçbir kamu riski taşımayan sohbet halkaları ve küçük topluluklar da denetim rejiminin içine girer. İkincisi, ölçüt sorunudur: Bir yapıyı "tarikat tarzı" saymak için örgütlenme biçimine mi, hiyerarşiye mi, üye sayısına mı, mali hacme mi, yoksa yürüttüğü faaliyetlere mi bakılacağı belirlenmelidir. Tartışmada çoğu zaman gayrimüslim cemaatlerden ve Alevi-Bektaşi topluluklarından ayrı bir sorun olarak söz edilmez; oysa gündem maddesindeki "dinî topluluklar" ifadesi bunları da kapsayabilecek genişliktedir. Komisyonun, maddeyi yalnızca Sünni-Müslüman tarikat ve cemaat yapılanmaları için mi, yoksa bütün dinî topluluklar için mi ele aldığını baştan netleştirmesi gerekir.

2.2. Tarihsel Süreç

2.2.1.Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tekke ve Devlet

Tarikatlar ile devlet arasındaki ilişki, 20. yüzyılın bir icadı değildir. Osmanlı'da tekkelerin büyük bölümü vakıf geliri ile ayakta duruyordu ve bu vakıflar evkaf idaresinin denetimine bağlıydı. Devlet, tarikatlarla ilişkisini dönem dönem sertleştirdi, dönem dönem kurumsal biçimde düzenledi: II. Mahmud döneminde 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından Bektaşi tekkeleri kapatıldı; 19. yüzyılın ikinci yarısında ise Meşihat bünyesinde tarikat şeyhlerinin oluşturduğu bir kurul (Meclis-i Meşayih, 1866) aracılığıyla tekkeler merkezî bir idari çerçeveye alındı. Başka bir deyişle, Cumhuriyet öncesinde devlet tarikatları hem tanıyordu hem denetliyordu; bu tanıma ve denetim, bir kurumsal yapı içinde (Meşihat) gerçekleşiyordu.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu yapı tümüyle değiştirildi. 3 Mart 1924'te hilafet kaldırıldı, Şer'iye ve Evkaf Vekâleti ilga edilerek dinî hizmetlerin yürütülmesi için Diyanet İşleri Riyaseti kuruldu; aynı gün Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim birleştirildi. Diyanet'in kuruluşu, bu bakımdan, dinî hizmetin devletin laik yapısı içinde yeniden tanımlanmasının bir parçasıdır. Rehberde sık geri dönülecek bir nokta: Diyanet, kuruluş mantığı itibarıyla tarikatları değil, dinî hizmetin kamusal kısmını düzenlemek üzere tasarlanmıştır.

2.2.2. 677 Sayılı Kanun

30 Kasım 1925'te kabul edilen 677 sayılı "Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun", Aralık 1925'te Resmî Gazete'de yayımlandı. Kanun, Şeyh Said isyanı ve ardından çıkarılan olağanüstü düzenlemeler (Takrir-i Sükûn Kanunu) ile şekillenen siyasi ortamda kabul edilmiştir. Üç ana hüküm taşır: tekke ve zaviyelerin kapatılması, türbelerin kapatılması ve türbedarlığın kaldırılması, şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, çelebilik, babalık, halifelik gibi bir dizi unvanın ve bu unvanlara bağlı hizmetlerin yasaklanması. Yasağa uymayanlar için kanunda yaptırımlar öngörülmüştür; yaptırım hükümlerinin güncel hâli ve kanunun yıllar içindeki sınırlı değişiklikleri için doğrudan mevzuat metnine bakılmalıdır.

Komisyon açısından iki husus öne çıkıyor. Birincisi, kanun bir kişi veya topluluğun inancını değil, belirli bir örgütlenme biçimini ve unvan sistemini yasaklar; tasavvuf düşüncesi, ilmi çalışma ve bireysel ibadet kanunun hedefi değildir. İkincisi, kanunun Anayasa'nın 174. maddesinde korunan inkılap kanunları arasında yer alması, bu kanunun doğrudan ya da dolaylı biçimde "Anayasa'ya aykırı" olduğu gerekçesiyle tartışılmasına engel teşkil eden bir koruma getirir. Bu nedenle, 677'ye dokunmadan bir "resmileştirme" tasarlanıp tasarlanamayacağı, yoksa kanunun değiştirilmesinin gerekip gerekmediği, gündem maddesinin hukuki açıdan en keskin sorusudur.

2.2.3. Çok Partili Dönem, 1982 Anayasası ve 15 Temmuz 2016 Sonrası

1937'de laiklik ilkesi Anayasa'ya girdi. Çok partili hayata geçişle birlikte dinî örgütlenmeler, dernek ve vakıf mevzuatının sağladığı imkânları kullanarak toplumsal alanda genişledi; bu genişleme akademik literatürde "tekkelerden vakıf ve derneklere geçiş" diye anlatılan bir dönüşümdür. 1965 tarihli 633 sayılı Kanun, Diyanet'in görev ve teşkilatını bugünkü çerçevesine oturttu. 1982 Anayasası ise laikliği 2. ve 4. maddelerde, Diyanet'in anayasal konumunu 136. maddede, din ve vicdan hürriyetini 24. maddede düzenleyerek, din-devlet ilişkisinin bugünkü anayasal zeminini kurdu.

15 Temmuz 2016 darbe girişimi, konunun siyasi gündemdeki ağırlığını belirgin biçimde artırdı. Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde kurulan araştırma komisyonu girişimi ve girişimi gerçekleştiren yapıyı (Fetullahçı Terör Örgütü) inceledi. Bu olay, dinî bir cemaat çevresinde başlayan yapılanmaların kamu kurumlarına yerleşme riskini, devletin denetim kapasitesi tartışmasının merkezine yerleştirdi. Komisyon üyelerinin dikkat etmesi gereken nokta şudur: Bu deneyim, hangi sonuca varılırsa varılsın, "denetim" tartışmasında en çok başvurulan tarihsel örnektir; ancak bir tek örnek üzerinden bütün dinî yapılar için genelleme yapmak, hem hukuki hem akademik açıdan zayıf bir gerekçedir. Öte yandan, bu tür bir örnek

görmezden gelinirse, denetim ihtiyacı tümüyle ihmal edilmiş olur. İki hata da komisyon tartışmalarında yaygındır.

2.3. Cemaat ve Tarikat Yapılanmalarının Fiilî Durumu ve Toplumsal Etkisi

2.3.1. Faaliyet Alanları: Eğitim, Yurt, Vakıf ve Ekonomik Yapılar

Cemaat ve tarikat yapılanmalarının toplumsal ağırlığı, hukuk düzeninde kendi adlarıyla bir karşılıkları bulunmadığı için, başka tüzel kişilik biçimleri üzerinden yürüttükleri faaliyetlerden doğar. Bu faaliyetler çoğunlukla 5253 sayılı Dernekler Kanunu ve 5737 sayılı Vakıflar Kanunu çerçevesinde kurulan dernek ve vakıflar, bunların iktisadi işletmeleri ve ticari şirketler eliyle sürdürülür.

Eğitim, bu yapıların en eski ve en yaygın çalışma alanıdır. Kur'an kursları, hafızlık çalışmaları ve sohbet halkaları gibi örgün eğitim dışındaki faaliyetlerin yanında bazı çevreler dershane ve özel okul işleterek örgün eğitimin içinde de yer almıştır. 2014 tarihli 6528 sayılı Kanun'un dershaneleri kapatma veya özel okula dönüştürme yönünde düzenleme getirmesi, bu alandaki varlığın kamu otoritesi açısından ne kadar belirleyici sayıldığını gösterir.

Barınma ise ikinci temel alandır. Kredi ve Yurtlar Kurumu'nun yeterli kapasite sağlayamadığı yerlerde öğrenciler vakıf ve dernek yurtlarına yönelmektedir. Muhalefet milletvekillerinin TBMM'ye sunduğu araştırma önergelerinde, vakıf ve dernek yurtlarının sayısının 2006'da 1.723 iken 2021'de 3.331'e yükseldiği belirtilir. Aynı önergelerde bu artışın yüzde 93 olduğu ifade edilir. Bu rakamlar siyasi bir tartışmanın içinde ileri sürüldüğünden, resmî istatistiklerle doğrulanması gerekir. Yine de yurtların kayıtlı olanlarla sınırlı kalmadığı, ruhsatsız ve kayıt dışı örneklerin de bulunduğu aynı metinlerde dile getirilmektedir.

Mali yapıya gelince, bağışlar, yardım kampanyaları, kira gelirleri, yayıncılık ve ticari işletmeler bu yapıların kaynağını oluşturur. Eğitim, barınma ve mali faaliyetin iç içe geçtiği yapılanmanın en belirgin örneği 667 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kapatılan kurumlardır. Kapatılanlar arasında özel okullar, öğrenci yurtları, vakıflar, dernekler ve vakıf yükseköğretim kurumları birlikte yer almıştır. Bir yapılanmanın bu alanların hepsinde aynı anda faaliyet göstermesi, denetimin tek bir kuruma bırakılmasını güçleştiren başlıca etkendir**.**

2.3.2. Hukuki Statüsüzlüğün Doğurduğu Sorunlar

Tarikat ve cemaat yapılanmalarının hukuk düzenindeki konumu belirsizdir. 677 sayılı Kanun, cami ve mescitler dışındaki tekke, zaviye ve türbeleri kapatmış; kapatılan yerleri açanlar ile buralarda ayin yapanlar için hapis cezası öngörmüştür. Kanun, Anayasa'nın 174. maddesinde koruma altına alınan inkılap kanunları arasında yer aldığından yürürlüğünü korumaktadır. Buna rağmen bu yapılar dernek, vakıf ve şirket gibi başka tüzel kişilik biçimleri aracılığıyla fiilen varlığını sürdürmektedir. Hukuken yasak olan, fakat uygulamada kendi hâline bırakılan bir yapılanmanın ortaya çıkması, hukuki belirlilik ilkesini zayıflatır ve kamu otoritesinin tutumunu öngörülemez kılar.

Bu durumun ilk sonucu denetim boşluğudur. Dernekler Kanunu ve Vakıflar Kanunu yalnızca kayıtlı tüzel kişiyi denetleyebilir. Şeyh-mürit ilişkisine dayanan fiilî hiyerarşi ise kararların

kimde toplandığı ve kaynakların hangi yapıya aktığı bakımından denetimin dışında kalır. Mal varlığının kişiler, vakıflar ve ticari işletmeler arasında dağılması mali şeffaflığı da güçleştirir. İkinci sorun sorumluluğun belirsizliğidir. Hukuken tanınmayan bir yapıya karşı idari ya da cezai yaptırımın kime yöneltileceği açık değildir. İhlal hâlinde muhatap çoğunlukla bireysel bir görevli veya yapıyla bağı kâğıt üzerinde görünmeyen bir dernek ya da vakıf olur. Üçüncü sorun çocuk ve gençlerin korunmasıdır. Anayasa'nın 42. maddesi, eğitim ve öğretimin devletin gözetim ve denetimi altında yapılmasını öngörür. Ruhsatsız kurs ve yurtlar bu denetim zincirinin dışında kaldığından, öğrencilerin güvenliği ve eğitimin niteliği kamunun göremediği bir alanda kalabilir. Mensupların sosyal güvenlik ve çalışma koşulları gibi hakları da aynı nedenle güvence altına alınamaz

2.4. Din ve Vicdan Özgürlüğü, Laiklik ve Devletin Tarafsızlığı

Din ve vicdan özgürlüğü, kişinin inanıp inanmamakta serbest olmasını ve inancı yüzünden baskı görmemesini kapsar. Bu özgürlüğün iki boyutu vardır. İç alan, yani neye inanıldığı ya da inanılıp inanılmadığı, devletin müdahale edemeyeceği bir alandır. Dış alan ise inancın ibadet, öğretim ve topluluk hâlinde yaşanması yoluyla ortaya konmasıdır ve kamu düzeni, başkalarının hakları gibi meşru nedenlerle sınırlanabilir. Anayasa'nın 24. maddesi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. maddesi bu çerçeveyi çizer. Özgürlüğün olumsuz yönü de aynı derecede önemlidir, çünkü kimse ibadete katılmaya veya inancını açıklamaya zorlanamaz.

Laiklik bu özgürlüğün kurumsal güvencesi olarak anlaşılır, ancak tek bir biçimi yoktur. Ortak çekirdeği, dinin devlet yönetiminin ve hukuk düzeninin dayanağı olmaması, devletin de bir dinî otorite gibi davranmamasıdır. Bu çekirdeğin uygulanışı ülkeden ülkeye değişir. Fransa devlet ile dinin kesin ayrılığına dayanan bir model benimsemiştir. Almanya'da devlet ile dinî topluluklar çeşitli alanlarda işbirliği içindedir. İngiltere'de ise Anglikan Kilisesi'nin devlet kilisesi statüsü sürmektedir. Türkiye'de din hizmetleri Diyanet İşleri Başkanlığı eliyle devlet tarafından yürütülür. Bu nedenle Türkiye'deki laiklik, tam bir ayrılıktan çok devletin din alanını düzenlediği bir model olarak tartışılır. Tartışmanın temel sorusu, devletin dine karşı ne kadar müdahaleci ya da ne kadar ılımlı olması gerektiğidir.

Devletin tarafsızlığı, laikliğin günlük işleyişteki karşılığıdır. Tarafsız bir devlet inançların doğruluğuna veya meşruiyetine karar vermez, vatandaşlar arasında inançlarına göre ayrım yapmaz ve inanmayanları da korur. AİHM içtihadında devletin rolü, farklı inançların bir tarafı olmak değil, bunların bir arada yaşamasını sağlayan tarafsız bir düzenleyici olmaktır. Tarafsızlığın tam olarak neyi gerektirdiği ise tartışmalıdır. Bazı yaklaşımlar devletin bütün inançlara eşit mesafede durmasını, bazıları ise ihtiyaçlar farklı olduğu için eşit imkân sağlamasını önerir.

Gerilim, devletin din alanında doğrudan yer aldığı noktalarda belirginleşir. Din eğitiminin okullardaki yeri, ibadet yerlerinin statüsü, dinî hizmetlerin kamu kaynaklarıyla sunulması ve kamusal alanda dinî simgeler bu noktaların başında gelir. Bu alanlarda devletlerin geniş bir takdir payı olduğu kabul edilir. Ancak payın sınırı, tarafsızlık ve eşitlik ilkeleridir.

Bu üç ilke birbirini tamamlar. Din ve vicdan özgürlüğü bireyin hakkını, laiklik devletin kurumsal çerçevesini, tarafsızlık ise bu çerçevenin uygulamada nasıl işleyeceğini belirler.

2.5. Diyanet İşleri Başkanlığının Kurumsal Konumu

Diyanet, anayasal ve kanuni görevleri olan bir kamu kurumudur. Diyanet'in din hizmetleri, dinî bilgilendirme ve mevcut görev alanı ile bağımsız dinî toplulukları tanıma, liderlerini onaylama veya onların iç yönetimini denetleme işlevi aynı şey değildir. İkinci tür yetkiler yeni bir modelle önerilecekse, bunun 633 sayılı Kanun ve ilgili mevzuatla ilişkisi açıkça kurulmalıdır.

2.5.1. Diyanet Bünyesine Bağlama Modelinin Sorunları

Tarafsızlık: Diyanet'e bağlı olmayan dinî grupların daha düşük statüde görülmesi veya farklı inanç yorumlarının dolaylı biçimde dışlanması riski.

Yetki yoğunlaşması: Dinî hizmet, kayıt, akreditasyon, mali denetim ve yaptırım süreçlerinin tek kurumda toplanması, bağımsız denetim güvencelerini zayıflatabilir.

Kurumsal kapasite: Diyanet'in yeni görevleri yerine getirebilmesi için personel, uzmanlık, bütçe, veri güvenliği ve denetim standartları gerekir.

Hukuki sorumluluk: Diyanet'in verdiği tanımanın kamuoyunda "devletçe onaylanmış inanç" gibi algılanması ve bunun doğurabileceği eşitlik sorunları değerlendirilmelidir.

2.5.2. Alternatif Görev Paylaşımı

Mali kayıt ve denetim, kuruluşun hukuki biçimi ve işlem türüne göre ilgili mali/idari kurumların yetki alanında yürütülebilir. Eğitim ve barınma faaliyetleri ilgili eğitim ve barınma mevzuatı çerçevesinde denetlenebilir. Çocuk güvenliği, kolluk ve yargı süreçleri kendi kanuni yetkileri içinde ele alınır. Diyanet, dinî içerikli danışmanlık veya gönüllü hizmet standartları gibi sınırlı bir alanda rol alacaksa bu rolün mali soruşturma, ceza soruşturması veya bağımsız yargısal denetim yerine geçmediği açıkça yazılmalıdır.

2.6. Resmileştirme Modelleri

- Model A: Mevcut tüzel kişilikleri güçlendirmek

Bu modelde yeni bir "cemaat/tarikat tüzel kişiliği" yaratılmaz. Faaliyet yürüten dernek ve vakıfların kayıt, muhasebe, bağış kabulü, yönetim sorumluluğu ve denetim yükümlülükleri mevcut mevzuat çerçevesinde etkinleştirilir. Avantajı, mevcut hukuk düzeniyle daha kolay uyum sağlamasıdır. Sınırlılığı, tüzel kişilik ile fiilî dinî ağ arasındaki ilişkinin her durumda görünür olmamasıdır. Bu nedenle gerçek kontrol ve mali akış incelemeleri hukuka uygun ve somut delile dayalı olmalıdır.

- Model B: Bağımsız ve gönüllü kayıt sistemi

Bağımsız bir kayıt sistemi, dinî toplulukların tüzel kişilikten ayrı olarak iletişim, yöneticilik, mali raporlama veya faaliyet türlerine ilişkin sınırlı bilgiler sunmasına imkân tanıyabilir.

Ancak kayıt yaptırmamanın tek başına suç veya yasak faaliyet sayılmaması; kişilerin inançlarına ilişkin kapsamlı listeler tutulmaması; sistemin ayrımcı biçimde kullanılmaması gerekir. Kayıt sisteminin kamu yararı bakımından hangi somut sorunu çözdüğü açıklanmalıdır.

- Model C: Diyanet bünyesinde tanınma veya akreditasyon

Bu modelde Diyanet belirli hizmet standartlarını karşılayan toplulukları tanıyabilir veya onlarla belirli alanlarda iş birliği yapabilir. Bununla birlikte tanıma, dinî öğretiyi devlet adına onaylama anlamına gelmemelidir. Başvuru şartları objektif olmalı, kararlar gerekçeli verilmeli, bağımsız itiraz yolu bulunmalı ve Diyanet dışındaki grupların temel hakları korunmalıdır. Zorunlu üyelik veya bütün dinî faaliyetlerin Diyanet iznine bağlanması, din özgürlüğü bakımından çok daha ağır gerekçelendirme gerektirir.

- Model D: Yeni bir kanuni statü

Yeni bir tüzel kişilik türü, toplulukların varlıklarını ve sorumluluklarını daha görünür hâle getirebilir. Ancak statünün tanımı, kuruluş şartları, yöneticilerin sorumluluğu, malvarlığı, üyelik ve ayrılma özgürlüğü, fesih, denetim ve yargı güvenceleri ayrıntılı düzenlenmelidir. Bir topluluğun hukuki statüsü, üyelerinin dinî inançlarını devletin onayına tabi kılmamalıdır. Ayrıca mevcut dernek/vakıf statülerine erişim ile yeni statü arasında ayrımcı bir hiyerarşi oluşmamalıdır.

2.7. Alevi-Bektaşi Toplulukları ve Din Hizmetlerinde Eşitlik

Türkiye'de din hizmetleri Anayasa'nın 136. maddesi uyarınca Diyanet İşleri Başkanlığı eliyle yürütülür. Başkanlık uygulamada ana akım Sünni inançla ilgilenmektedir. Alevi-Bektaşi toplulukları ise uzun süre devletin finanse ettiği dinî kamu hizmetinin dışında kalmıştır. Resmileştirme tartışmasında eşitlik sorusu bu nedenle doğrudan gündeme gelir.
Konunun hukuki çerçevesini AİHM Büyük Dairesi'nin 26 Nisan 2016 tarihli İzzettin Doğan ve Diğerleri/Türkiye kararı belirler. Mahkeme, yetkililerin Alevi inancının dinî niteliğini ve toplumun özerk varlığını haksız biçimde inkâr ettiğini; bunun Sözleşme'nin 9. maddesinin tek başına ve 14. maddeyle birlikte ihlali sonucunu doğurduğunu tespit etmiştir. Karara konu olan sorunlar dört başlıkta toplanır: dinî kamu hizmetinden yararlanma, cemevlerinin ibadethane sayılması, dinî önderlerin tanınması ve kamu görevlisi olarak istihdamı, Sünni ibadethanelere sağlanan desteğin cemevlerine de sağlanması.
Türkiye bu karara 2022'de Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı bir başkanlık kurarak karşılık vermiştir. Aynı dönemde belediyelere cemevi yapma ve bakım görevi verilmiş, cemevlerinin aydınlatma giderleri Bakanlık bütçesinden karşılanır hâle gelmiş, sözleşmeli personel esaslarına cemevi lideri ve uzman kadroları eklenmiştir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi bu adımları değerlendirmiş ve 11 Haziran 2024'te davanın icra denetimini sonlandırmıştır. Bazı Alevi örgütleri ise bu düzenlemeleri yeterli bulmamaktadır. Onlara göre düzenlemeler Alevi inancının dinî bir yol olarak tanınması anlamına gelmemekte, hizmet Diyanet yerine kültür alanında örgütlenmekte ve ayrılan kaynak Diyanet'le kıyaslanamamaktadır. Yetkililer ise alınan önlemlerin tespit edilen eksikleri gidermeye yettiği görüşündedir.

2.8. Mali ve İdari Denetim Kriterleri

- Mali kriterler

Mali şeffaflık, tartışmanın en az itiraz çeken ayağıdır; çünkü dernek, vakıf, yardım toplama ve aklama mevzuatı bugün de bu alanı kapsıyor. Asıl soru, mevcut denetimin etkisiz kalıp kalmadığı ve etkisiz kalıyorsa nedeninin kanun eksikliği mi, uygulama kapasitesi mi olduğudur. Komisyon, 7262 sayılı Kanun'la 2020'de getirilen düzenlemelerin etkisini ve MASAK'ın bu alandaki risk değerlendirmelerini kamuya açık raporlardan incelemelidir. Mali kriterlerin tasarımında iki ilke gözetilmelidir. İlki, eşik yaklaşımı: küçük, yerel ve düşük mali hacimli toplulukların, büyük mali yapılarla aynı yükümlülükle karşılaştırılması orantısız olur. İkincisi, faaliyet temelli bakış: yükümlülükler yapının adına değil, yürüttüğü faaliyete (para toplama, işletme sahipliği, yurt işletme) bağlanmalıdır.

- İdari ve iç işleyiş kriterleri

Burada iki ayrı kaygı birbirine karışır.
Birincisi, yapının iç demokrasisi ve şeffaflığıdır: yönetim organlarının nasıl oluştuğu, hesapların kime sunulduğu.
İkincisi, yapının üyeleri üzerinde kurduğu otoritenin sınırıdır: üyenin istediği zaman ayrılabilmesi, hiçbir kayıt dışı yaptırımın uygulanamaması.

- Eğitim ve barınma kriterleri

Anayasa'nın 24. maddesi din eğitiminin devletin gözetim ve denetimi altında olduğunu söyler; 5580 ve 5395 sayılı Kanunlar da çocuk koruma ve özel öğretim alanında düzenleme getirir. Dolayısıyla önemli olan yeni bir hukuki zemin aramaktan çok, mevcut denetimin yapılıp yapılmadığı ve nasıl yapıldığıdır. Habersiz ve çok disiplinli denetim önerisi, çocukların korunması gibi güçlü bir amaca dayandığı için savunulabilir. Buna karşılık, öğrencilerin hangi dinî eğitimi aldığını "anlık olarak izleyen" bir kayıt sistemi, 6698 sayılı Kanun'un din ve mezhep bilgisini özel nitelikli kişisel veri saymasıyla, Anayasa'nın 20. ve 24. maddeleriyle ve AİHS'in 8. maddesiyle bağdaşıp bağdaşmayacağı bakımından ayrıca tartışılmalıdır. Hedefe daha az müdahaleyle ulaşılabiliyorsa (örneğin yurtlar için fiziki güvenlik ve çocuk koruma standartlarının denetimi), orantılılık ilkesi daha hafif yolu gösterir.

- Kamu personeline ilişkin kriterler

Kamu görevlisinin tarafsızlık yükümlülüğü ve işe alım süreçlerinin objektifliği, Anayasa'nın 10. ve 70. maddelerinden ve ilgili personel mevzuatından doğar. Burada sorun, bu ilkelerin bir topluluk üyeliği tespitine dayanarak değil, somut ihlallere dayanarak uygulanmasıdır. Üyeliğin kendisini yaptırıma bağlayan bir düzenleme, Anayasa'nın 24. maddesinin üçüncü fıkrasıyla ve eşitlik ilkesiyle çatışabilir.

- Denetim organı ve yaptırım usulü

Denetimi kimin yapacağı, kriterlerin kendisi kadar önemlidir. Bir denetimin güvenilir sayılması için denetleyen makamın bağımsızlığı, kararlarına karşı yargı yolunun açık olması

ve yaptırımların kademeli olması gerekir. Anayasa'nın 33. maddesine göre dernekler hâkim kararı olmadıkça feshedilemez ve faaliyetten alıkonulamaz; yalnızca gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde kanunun yetkili kıldığı makam geçici olarak faaliyeti durdurabilir ve bu karar hâkimin onayına sunulur. Aynı güvenceyi ya da daha azını getirecek bir düzenleme, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde ve Anayasa Mahkemesi önünde sorun yaşar.

2.9. Kamu Bürokrasisi, Liyakat, Çıkar Çatışması

Kamu görevlilerinin anayasal ve yasal görevlerini yerine getirirken tarafsız davranması, kamu kaynaklarını kişisel veya örgütsel çıkar için kullanmaması gerekir. Bir dinî gruba mensup olmak veya dinî toplantılara katılmak tek başına kamu görevine engel veya sadakatsizlik kanıtı sayılamaz. Hukuki sorun, somut olarak kamu görevinin kötüye kullanılması, işe alımda ayrımcılık, sınav sorularının sızdırılması, kayırmacılık, çıkar çatışması veya kanun dışı talimatların uygulanması gibi davranışlarda ortaya çıkar.

- Liyakat ve eşitlik

Kamu personelinin seçimi, terfisi ve disiplin süreçleri nesnel kriterlere dayanmalıdır. İnanç veya varsayılan grup aidiyetine göre toplu fişleme yapılması, masum kişilerin haklarını ihlal edebilir ve kurumlarda ayrımcılığı artırabilir. Buna karşılık, belirli bir grup adına kamu yetkisinin kötüye kullanıldığına ilişkin somut iddialar etkili ve tarafsız biçimde araştırılmalıdır. Denetim, düşünce ve inançtan ziyade davranış, delil ve görevle ilgili yükümlülük üzerinde kurulmalıdır.

- Çıkar çatışması ve bildirim mekanizmaları

Kamu görevlisinin yakın ilişkide bulunduğu bir kuruluşla ilgili karar verirken çıkar çatışması doğuyorsa, ilgili kurallar uyarınca bunu bildirmesi veya karar sürecinden çekilmesi gerekebilir. Kurum içi ihbar sistemleri gizlilik, misillemeye karşı koruma, kötü niyetli ihbarı önleme ve bağımsız inceleme güvenceleriyle tasarlanmalıdır. Sırf bir dinî gruba mensup olunduğu iddiası, tek başına disiplin yaptırımı veya kamu görevinden çıkarma için yeterli kabul edilmemelidir.

- Meclis denetiminin rolü

TBMM'de kamu kurumlarında tarikat/cemaat yapılanmaları iddialarının araştırılmasına ilişkin önergeler verilmiştir. Örneğin 2019 tarihli 10/2076 ve 2026 tarihli 10/3846 esas numaralı araştırma önergeleri bu tartışmanın Meclis gündemindeki izlerini gösterir. Bir önergenin verilmiş olması iddiaların kanıtlandığı anlamına gelmez; önergenin içeriği, imzacıları, gündemdeki durumu ve varsa komisyon çalışmaları ayrı ayrı değerlendirilmelidir.

2.10. Uluslararası Yaklaşımlar ve Karşılaştırmalı Örnekler

Dini toplulukların hukuki statüsü ve denetimi konusunda ülkeler arasında farklı modeller uygulanmaktadır. Almanya, Fransa ve Avusturya örnekleri; dini örgütlenme özgürlüğü,

devletin tarafsızlığı, mali şeffaflık ve resmî tanınma koşulları bakımından Türkiye'deki tartışmaya karşılaştırmalı bir çerçeve sunmaktadır. Bu modellerde temel ayrım, dini toplulukların hukuken düzenlenmesi ile inançlarının devlet tarafından denetlenmesi arasındadır.

- Almanya: Hukuki Statü ve Dini Özerklik

Almanya'da dini topluluklar, Federal Temel Kanun'un 4. maddesiyle güvence altına alınan din özgürlüğü çerçevesinde örgütlenebilir. Kanun'un 140. maddesiyle anayasal düzene dahil edilen Weimar Anayasası'nın 137. maddesi, devlet kilisesi kurulmasını dışlarken dini toplulukların işlerini bağımsız biçimde düzenleyebilmesini kabul eder. Belirli koşulları karşılayan topluluklar kamu hukuku tüzel kişiliği statüsü de kazanabilir. Bu statü, dini faaliyet yürütmenin ön koşulu değil, özel hukuki sonuçlar doğuran bir kurumsal statüdür.

Almanya örneği, dini topluluklara hukuki statü tanınmasının devletin dini öğretiler üzerinde karar verici olması anlamına gelmediğini göstermektedir. Türkiye'de olası bir düzenleme tartışılırken hukuki tanınma ile dini otorite arasındaki sınırın açıkça belirlenmesi değerlendirilebilir.

- Fransa: Laiklik ve Mali Hesap Verebilirlik

Fransa'da 1905 tarihli Kiliseler ile Devletin Ayrılması Kanunu, vicdan özgürlüğünü ve kamu düzeni sınırları içinde ibadet özgürlüğünü güvence altına alırken devletin herhangi bir dini tanımaması, maaşlandırmaması veya finanse etmemesi ilkesini benimser. Bununla birlikte dini derneklerin faaliyetleri yasaklanmamış, belirli hukuki koşullar altında örgütlenmelerine imkân tanınmıştır.

2021 tarihli Cumhuriyet İlkelerine Saygının Güçlendirilmesi Kanunu ile dini derneklerin hesap tutma, mal varlıklarını bildirme ve belirli tutarları aşan yabancı kaynaklı destekleri idareye açıklama yükümlülükleri güçlendirilmiştir. Böylece denetim, dini inançların içeriğinden ziyade kuruluşların mali işlemleri ve hukuki sorumlulukları üzerine kurulmuştur.

Bu model, dini toplulukların mali şeffaflığının dini öğretilerin denetlenmesinden ayrı ele alınabileceğini göstermektedir. Ancak Fransa'nın katı laiklik anlayışı ile Türkiye'de Diyanet'e verilen anayasal görevler birbirinden farklıdır.

- Avusturya: Kademeli Tanınma ve Hukuki Statü

Avusturya, dini toplulukların hukuki statüsünü farklı aşamalara ayırması bakımından dikkat çekicidir. 1998 tarihli Dini İnanç Topluluklarının Hukuki Kişiliği Hakkında Federal Kanun, belirli koşulları karşılayan topluluklara hukuki kişilik kazanma imkânı tanır. Kanunun 3. maddesi, başvuran topluluğun tüzüğünü ve inanç uygulamalarına ilişkin belgelerini sunmasını, ayrıca Avusturya'da ikamet eden en az 300 üyeye sahip olduğunu kanıtlamasını öngörür. Bu statü, devlet tarafından resmen tanınmış dini topluluk statüsünden ayrıdır.

Avusturya örneği, hukuki kişilik kazanma ile daha kapsamlı bir resmî tanınma statüsünün birbirinden ayrılabileceğini göstermektedir. Türkiye'de olası bir düzenlemede de başvuru koşullarının nesnel, ölçülü ve yargısal denetime açık olması tartışılabilir.

- Uluslararası İnsan Hakları Çerçevesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. maddesi, din ve vicdan özgürlüğünü güvence altına alır. Dini inançların açıklanması ve uygulanmasına yönelik sınırlamalar, ancak kanunla öngörülmeleri ve kamu güvenliği, kamu düzeni veya başkalarının haklarının korunması gibi meşru amaçlar bakımından gerekli olmaları halinde kabul edilebilir. Bu çerçevede, dini bir topluluğun faaliyetlerinin denetlenmesi ile inançlarının devlet tarafından değerlendirilmesi birbirinden ayrılmalıdır.

Türkiye'de önerilebilecek bir denetim mekanizmasının mali şeffaflık, hukuki yükümlülüklere uyum ve eğitim kurumlarının güvenliği gibi somut alanlara odaklanması; dini yorumlar arasında ayrım yapmaması ve etkili itiraz yolları sunması bu açıdan önem taşımaktadır.

2.11. Siyasi Perspektifler

- Hükümet Perspektifi

Hükümet, laikliği din ve vicdan özgürlüğüne karşıt bir ilke değil; farklı inançların ve inançsızlık tercihlerinin baskı altında kalmadan bir arada yaşamasını sağlayan bir toplumsal barış mekanizması olarak görmektedir. Bu doğrultuda, özgürlükleri kısıtlayan katı laiklik yorumlarına karşı çıkmakta; evrensel hukuk normlarıyla toplumun tarihsel ve kültürel gerçeklerini bağdaştıran özgürlükçü bir laiklik anlayışını savunmaktadır.

Hükümet, ailelerin çocuklarına din eğitimi verme talebini meşru bir özgürlük olarak değerlendirmekte ve Kur'an kursları gibi faaliyetlerin gericilikle özdeşleştirilmesine karşı çıkmaktadır. Bununla birlikte dinî özgürlüklerin korunması, denetimsiz yapılanmaların kabul edilmesi anlamına gelmemektedir. Hükümet, özel, vakıf, cemaat ve resmî öğrenci yurtlarının denetlenmesini, kaçak yurtların kapatılmasını ve çocukların güvenliğinin güvence altına alınmasını gerekli görmektedir.

Sonuç olarak hükümet, dinî özgürlüklerin korunması ile kamu düzeninin sağlanmasını birbirini tamamlayan sorumluluklar olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde dini toplulukların faaliyetlerinin hukuki sınırlar içinde yürütülmesini, bireysel hakların korunmasını ve denetimsiz uygulamaların önlenmesini savunmaktadır. Ancak bu tutum, bütün cemaatlerin Diyanet bünyesinde resmen tanınmasını değil, olası düzenlemelerin özgürlükler ve hukuk devleti ilkeleri doğrultusunda değerlendirilmesini gerektirmektedir.

- Muhalefet Perspektifi

Muhalefet, dinî özgürlüklerin korunmasının yanı sıra devletin tüm inanç gruplarına eşit mesafede durması, kamu kaynaklarının eşitlik ilkesi doğrultusunda kullanılması ve dinî yapılanmaların hukuki denetime tabi tutulması gerektiğini savunmaktadır. Bu çerçevede, cemaat ve vakıflara ait öğrenci yurtlarının denetimsiz, ruhsatsız veya gerekli güvenlik koşullarını sağlamadan faaliyet göstermesine göz yumulmasını eleştirmekte; öğrencilerin barınma ihtiyacının güvenli ve kamusal sorumluluk anlayışıyla karşılanmasını gerekli görmektedir.

Muhalefet, Diyanet İşleri Başkanlığının farklı inanç gruplarına yaklaşımını da eşit yurttaşlık ve inanç özgürlüğü açısından sorgulamaktadır. Özellikle Alevilik başta olmak üzere farklı inançların kendi inanç esasları ve iradeleri doğrultusunda örgütlenebilmesini savunmakta; devletin belirli bir inancı tanımlayan veya yöneten konumda bulunmasına karşı çıkmaktadır. Bu doğrultuda, Diyanet İşleri Başkanlığı yerine tüm inanç gruplarının tüzel kişilik kazanabilmesine ve inanç hizmetlerine eşit koşullarda erişebilmesine imkân tanıyacak bir İnanç Hizmetleri Başkanlığı kurulmasını öneren yaklaşımlar bulunmaktadır. Ayrıca 677 sayılı Kanun'un değiştirilmesinin her sorun için zorunlu olmadığını, bazı meselelerin sınırlı hukuki düzenlemeler veya yargı içtihadı yoluyla çözülebileceğini savunan görüşler de mevcuttur.

Sonuç olarak muhalefet, dinî toplulukların faaliyetlerinin hukuk çerçevesinde denetlenmesini, öğrencilerin güvenliğinin korunmasını ve inanç gruplarının eşit haklara sahip olmasını temel ilkeler olarak öne çıkarmaktadır. Bu yaklaşım, cemaat ve tarikatların doğrudan Diyanet bünyesinde resmileştirilmesinden ziyade, devletin inançlar karşısındaki konumunun yeniden değerlendirilmesini, eşitlikçi bir kurumsal yapının oluşturulmasını ve bütün dinî yapılanmaların hukuki sorumluluklarının açıkça belirlenmesini esas almaktadır.

2.12. Gündem Maddesine Dair Cevaplanması Gereken Sorular

1. “Diyanet bünyesinde resmileştirme” tam olarak ne anlama geliyor: zorunlu üyelik, gönüllü akreditasyon, kayıt sistemi veya yeni bir tüzel kişilik mi?

2. Resmileştirme yapılmadan mevcut dernek ve vakıf mevzuatının uygulanmasını güçlendirmek neden yeterli ya da yetersiz görülüyor?

3. 677 sayılı Kanun’un güncel kapsamı ve uygulaması, hangi somut hukuki sorunları doğuruyor? Bu sorunlar hangi yargı kararları ve mevzuatla doğrulanabilir?

4. 677 sayılı Kanun yürürlükte ve Anayasa'nın 174. maddesinin koruması altındayken, resmileştirilen bir yapı hukuken nasıl konumlanacaktır? Kanuna dokunmadan işleyebilecek bir model var mıdır?

5. Dinî toplulukların tanınmasında hangi objektif ölçütler kullanılacaktır? Teolojik uygunluk veya siyasi yakınlık ölçüt olabilir mi?

6. Bir topluluğun kaydı, üyelerinin isim ve dinî aidiyet bilgilerinin devletçe tutulmasını gerektirecek mi? Gerekiyorsa bunun zorunluluğu ve veri koruma güvenceleri nelerdir?

7. Bağış, zekât, aidat, yardım kampanyası ve ticari gelirler nasıl ayrıştırılacak? Hangi eşiklerde bağımsız mali denetim yapılacak?

8. MASAK'ın ve diğer mali kurumların mevcut yetkileri hangi işlemlere uygulanıyor? Yeni yetki ihtiyacı somut olarak gösterilebiliyor mu?

9. Çocuklara yönelik dinî eğitim, yetişkinlere yönelik gönüllü sohbet ve düzenli eğitim hizmeti hangi ölçütlerle ayrılacak?

10. Yurt ve barınma denetimlerinde hangi kurumlar sorumlu olacak? Çocukların güvenli ve gizli şikâyet iletmesi nasıl sağlanacak?

11. Kamu görevlilerinin dinî aidiyeti ile somut çıkar çatışması veya görev kötüye kullanımı nasıl ayrılacak?

12. Model, Alevi-Bektaşi toplulukları ve diğer inanç gruplarını nasıl konumlandıracaktır? Bu konumlandırma AİHM kararı sonrasında kurulan mevcut kurumsal yapıyla nasıl uyum sağlayacaktır?

13. Denetim kararlarına karşı hangi idari itiraz ve yargı yolları bulunacak? Denetim yetkisi kötüye kullanılırsa sorumluluk nasıl doğacak?

14. Yeni sistemin bütçesi, personeli ve dijital altyapısı ne olacak? Küçük kuruluşlar için orantılı yükümlülükler tanımlanacak mı?

15. Farklı inanç grupları, azınlıkta kalan yorumlar ve Diyanet dışındaki topluluklar eşit muamele görecek mi?

16. Resmileştirme ve denetim modelinin kötüye kullanımını önlemek için bağımsız izleme veya ombudsman benzeri bir mekanizma gerekli mi?

KAYNAKÇA

https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf

https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.677.pdf

https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.633.pdf

https://tbmm.gov.tr/Denetim/Meclis-Arastirma-Onergesi-Detay/f72877c1-00b7-037b-e050-007f01005610

https://tbmm.gov.tr/Denetim/Meclis-Arastirma-Onergesi-Detay/f72877c1-8499-037b-e050-007f01005610

https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D27/Y5/T10/WebOnergeMetni/e1963ea9-689b-4261-8d96-daf70c8a6af9.pdf

https://rm.coe.int/tur-1501-h46-33-izzettin-dogan-and-others-notes-unofficial-translation/488028e171

https://rm.coe.int/tur-1501-h46-33-izzettin-dogan-and-others-decisions-unofficial-transla/488028e170

https://islamansiklopedisi.org.tr/meclis-i-mesayih

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1019397